

კულტურული უწყვეტობა სამშვილდეში

ირინა დემეტრაძე, გურამ მირცხულავა

ახლანდელმა არქეოლოგიურმა აღმოჩენებმა აღმოსავლეთ საქართველოში, სოფელ სამშვილდის მახლობლად, მნიშვნელოვანი მასალა წარმოაჩინა ჩვენი ცოდნის გასაღრმავებლად პრეისტორიული პერიოდების ურთიერთკავშირის საკითხებში. მიწის პატარა ნაკვეთზე, რომელიც 2400 მ²-ს მოიცავდა, ძველი ადამიანის საქმიანობის უწყვეტი კვალი გამოვლინდა ხუთი სხვადასხვა კულტურული პერიოდის მანძილზე. სამშვილდის მრავალფენიანმა ძეგლმა ენეოლითის, შუაბრინჯაოს (თრიალეთის), გვიან ბრინჯაოს, ელინისტური და შუა საუკუნეების მასალები წარმოაჩინა. ამას გარდა, ძეგლზე მოპოვებულმა ფლორისა და ფაუნის ნაშთებმა იმდროინდელ გარემოზე მოგვცა გარკვეული წარმოდგენა, რაც თავის მხრივ შესაბამის დასკვნების გაკეთებაში დაგვეხმარა.

საველე სამუშაოები წარიმართა მილსადენების მშენებლობის პროცესში და ნაწილობრივ გადარჩენით ხასიათს ატარებდა, რის გამოც სრული ინფორმაციის შეგროვება ვერ მოხერხდა. შესაბამისად, მოპოვებული მასალაც არასრული აღმოჩნდა. მიუხედავად ამისა, გამოიკვეთა რიგი საკვლევი თემებისა, რომლებიც მნიშვნელოვანია ქართული არქეოლოგიისათვის. მაგ.: ენეოლითური კულტურის ზეგავლენა მომდევნო მტკვარ-არაქსის კულტურაზე; ნასახლართა ორგანიზაციისა და სამშენებლო ტრადიციების უწყვეტობა მრავალი საუკუნის მანძილზე. იმედი გვაქვს, რომ ეს ნაშრომი თავის მოკრძალებულ წვლილს შეიტანს ამ საკითხთა მომავალ კვლევაში.

საკვანძო სიტყვები: კულტურული უწყვეტობა, ნამოსახლარის ორგანიზაცია, კერამიკა.

გარემო ფონი

არქეოლოგიური ძეგლი სამშვილდე მდებარეობს თანამედროვე სოფელ სამშვილდისგან აღმოსავლეთით, 1.5 კმ მოშორებით, რის გამოც მას ეწოდა სახელი *სამშვილდე*. ძეგლი შეფენილია ფერდობზე, ზღვის დონიდან 925 მეტრზე, რომელიც სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდინარეების ჭიჭავისა და ხრამის ხერთვისს გადაჰყურებს (ილუსტრაცია 1). სამშვილდე ქვემო ქართლის რეგიონს განეკუთვნება, რომელიც გარშემორტყმულია თრიალეთის, ლოქისა და ჯავახეთის ქედებით [ხარაძე 2000:215]. ქვემო ქართლის ლანდშაფტი ხასიათდება დაბლობებით, მდინარის ველებით, პლატოებით და კანიონებით, თუმცა იგი ძირითადად მთაგორიანია. რეგიონში ვულკანური მთებიც არის. სამხრეთის რაიონები თანდათანობით მალღდება მარნეულის ტერასიდან, ზღვის დონიდან 270 მეტრიდან, ბედენის პლატომდე 1950 მეტრამდე. ზღვის დონიდან დაახლოებით 1800 მეტრის სიმაღლეზე იწყება

სუბალპური ზონა, რომელიც მაქსიმალურ სიმაღლეს – 2300 მეტრზე აღწევს. რამდენიმე მდინარე და წყარო სერავს ქვემო ქართლს. მდინარე მტკვარი ორ ნაწილად ჰყოფს მის ალუვიურ დაბლობს. რეგიონში ძირითადად კონტინენტური კლიმატია გაბატონებული, მაგრამ სხვა კლიმატური ზონებიც არსებობს, რომლებიც ლანდშაფტთან შესაბამისობაში წარმოიქმნა. არიდული, ნესტიანი და მაღალმთიანი კლიმატი იყრის რეგიონში თავს [ხარაძე 2000:218-219].

განსხვავებული ლანდშაფტისა და კლიმატური ზონების სინთეზის შედეგად რეგიონში ფლორისა და ფაუნის სიჭრელეა. ლანდშაფტი შერეული ტყეების, ჯაგ-ეკლისა და ბალახის საფარით ხასიათდება. მიწის აგებულება რეგიონის სხვადასხვა ნაწილში განსხვავებულია. მაღალმთიანი რეგიონების დეპოზიტები წარმოდგენილია შუა ცარცული სედიმენტებით, რომლებიც შედგება არკოზული ქვიშაქვით, კირქვითა და ტუფით. შედარებით ახალგაზრდა ეფუზიური ქანები, დოლერიტული ლავები და ვულკანური მინებიც გვხვდება. ქვემო ქართლის ნიადაგსაფარი სხვადასხვა ლანდშაფტურ ზონაში სხვადასხვა ტიპისაა. ტყის განადგურების შემდეგ, საშუალო მთიან რეგიონებს ყომრალი ნიადაგი შემორჩა. უტყეო მთისწინეთში განვითარდა უავისფერი ნიადაგი. მარნეულისა და გარდაბნის ვაკეები რუხ-უავისფერი ნიადაგით დაიფარა. მთის შავმიწები წალკისა და ქციის ზემო პლატოებზე განვითარდა. ტყიანი ზონის ზევით მთა-მდელოს ნიადაგების ფორმირება მოხდა, ხოლო სამსარისა და ჯავახეთს კლდოვანი ქედები და კანიონებში არსებული ქარაფები ნიადაგს მოკლებული აღმოჩნდა [ხარაძე 2000:220-221]. ქვემო ქართლის გარემოსა და ლანდშაფტის მრავალფეროვნება რეგიონის ბუნებრივ სიმდიდრეს განაპირობებს.

არქეოლოგიური აღმოჩენები

არქეოლოგიურმა გათხრებმა სამშვილდეზე სულ 22 ძეგლი გამოავლინა. თითქმის ყველა ძეგლი ნაწილობრივ იქნა გამოაშკარავებული და ამიტომ მათი სრული ზომები და გეგმარება გაურკვეველი დარჩა. 22 ძეგლიდან 9 დასაკრძალავი ხასიათისა იყო, 11 საცხოვრებელს უკავშირდებოდა, ხოლო ორის ფუნქცია გაურკვეველი დარჩა. ძეგლების ფუნქციისა და თარიღის დასადგენად ძირითადად მათი ფორმა და მშენებლობის ტექნოლოგია იქნა გამოყენებული. მათი მიკუთვნება ამა თუ იმ კულტურისათვის *in situ* აღმოჩენილი დიაგნოსტიკური არტეფაქტების საფუძველზე მოხერხდა, რადგანაც გადარჩენილი არქეოლოგიური სამუშაოები სამშენებლო საქმიანობით იყო შეზღუდული. ძეგლები, რომლებმაც ქრონოლოგიური მრავალფეროვნება გამოავლინეს ენეოლითურ, გვიან ბრინჯაოს, ელინისტურ და შუა საუკუნეების პერიოდებს მიეკუთვნა.

ენეოლითი ძვ.წ. 4000

ორმო 5 მდებარეობდა მიწის თანამედროვე ზედაპირიდან 1.4მ სიღრმეზე. ძირი 0.6მ სიგრძისა იყო, ზედა ნაწილი კი 0.25მ ორმოს ძირზე გაპრი-ალეზული კერამიკული ჭურჭლის ფრაგმენტებთან ერთად ძროხის ძვლები, კბილები და რქები აღმოჩნდა. ორმო ნაცარ-ნახშირიანი მასით იყო სავსე.

ენეოლითური კერამიკა სხვადასხვა ჭურჭლის ძირისა და კედლის ფრაგმენტებისაგან შედგებოდა. ძირები ბრტყელი იყო, კედლები კი – გამობერი-ლი. ფრაგმენტები ენეოლითური კერამიკისათვის დამახასიათებელ ისეთ ელემენტებს შეიცავდნენ, როგორიც არის მინარევებიანი თიხა, ორ, ან სამ-ფენიანი კეცი და ღია ფერის გაპრიალეზული ზედაპირი.

გვიანბრინჯაოს ხანა

ორი ორმო და ერთი პურის საცხოობი ღუმელი განისაზღვრა ამ პერი-ოდით.

ორმო 8 მდებარეობდა მიწის თანამედროვე ზედაპირიდან 1.05მ სიღრმეზე. მას ბრტყელი ძირი ჰქონდა, მაქსიმალური სიგანე შუა წელში 1.5მ აღწევდა. ორმოში გაპრიალეზული კერამიკული ჭურჭლის ფრაგმენტებთან ერთად ობსიდიანის ანატაკეცი, ძროხის, ცხვრისა და თხის ძვლები და კბილები აღმოჩნდა. ორმო ნაცარ-ნახშირიანი მასით იყო სავსე.

ორმო 13 მიწის თანამედროვე ზედაპირიდან 1მ სიღრმეზე მდებარეობდა. მას ბრტყელი ძირი და სწორი კედლები ჰქონდა, სიგანე 0.9მ აღწევდა. ორმოში გაპრიალეზული კერამიკული ჭურჭლის ფრაგმენტები და ნაცარ-ნახშირიანი მასა აღმოჩნდა.

პურის საცხოობი ღუმელის ძირი მომრგვალებულკუთხეებიანი ოთხკუთხედის ფორმისა იყო. გადარჩენილი ნაწილის ზომები იყო: 1.4მ სიგრძე და 0.8მ სიგანე. იგი თიხის ფილების სამი ფენისაგან და კერამიკული ჭურჭლის ფრაგმენტების ორი ფენისაგან შედგებოდა. თიხის ფილებისა და კერამიკული ჭურჭლის ფენები თიხის ხსნარით იყო გადალესილი და მონაცვლეობდა. პურის საცხოობ ღუმელის რიყის ქვის ერთი რიგი ჰქონდა გარს შემოვლებული. კერამიკული ჭურჭლის ფრაგმენტები თიხა და ქვასთან ერთად სამშენებლო მასალად გამოიყენებოდა.

გვიან ბრინჯაოს ხანის კერამიკული ჭურჭელი ჩარხზე დამზადებულ დერგებს, ჭოთნებს, დოჭებსა და ქუსლიან ჯამებს წარმოადგენდა. კეცი და ზედაპირი შავ, რუხ, და ყავისფერ ფერებში მონაცვლეობდა. დეკორაცია შეზღუდული იყო და ნაპრიალეზი ზედაპირით შემოიფარგლებოდა, იშვიათად კი – ნაჭდევებით.

ელინისტური პერიოდი

უველაზე მრავალრიცხოვანი ელინისტური ხანის ძეგლები აღმოჩნდა: შვიდი ქვაყუთი, ერთი ქვევრსამარხი, ექვსი ორმო და ერთი პურის საცხოვნი ღუმელი.

ქვაყუთი 1 თანამედროვე მიწის ზედაპირიდან 1მ სიღრმეზე მდებარეობდა. მისი სიგანე 1მ აღწევდა. ადამიანის ძვლებთან ერთად ერთი ბრინჯაოს ბეჭედი, ერთი ვერცხლის ბეჭედი და ერთი თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები იქნა ამოღებული დაზიანებული სამარხიდან. კალიანი ბრინჯაოსაგან დამზადებული მასიური სამაჯური შემთხვევით აღმოჩნდა სამარხის ახლოს (ილუსტრაცია 2). სავარაუდოდ სამაჯურიც ამ სამარხში უნდა ყოფილიყო.

ქვაყუთი 2 თანამედროვე მიწის ზედაპირიდან 0.7მ-0.8მ სიღრმეზე მდებარეობდა. სამარხის მხოლოდ ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი გადარჩა. მისი სიგანე 1.2მ იყო. პატარა ზომის თიხის ჭურჭელი ნაჭდევებიანი ორნამენტით, წითლად შეღებილი ქოთნის ფრაგმენტი და ერთი სადა ქოთანი შეადგენდა სამარხეულ ინვენტარს. ადამიანის ძვლები სამარხში არ აღმოჩნდა.

ქვაყუთი 3 თანამედროვე მიწის ზედაპირიდან 0.6მ სიღრმეზე მდებარეობდა. ერთი წითლად შეღებილი თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი აღმოჩნდა სამარხში. ადამიანის ძვლები არ შემორჩენილა.

ქვაყუთი 4 ჩრდილო-აღმოსავლეთი ფილა შემორჩა მხოლოდ. სადა კერამიკის ფრაგმენტები და ადამიანის ძვლოვანი ნაშთები იქნა აღმოჩენილი სამარხში.

ქვაყუთი 6 თანამედროვე მიწის ზედაპირიდან 1.1მ სიღრმეზე მდებარეობდა. იგი აღმოსავლეთიდან დასვლეთისაკენ იყო მიმართული. სამარხის ზომები იყო 0.5მ სიმაღლე X 0.6მ სიგანე X 1.1მ სიგრძე. ერთი ბრტყელძირიანი, გამობერილმუცლიანი, წითლად შეღებილი ქოთნის ფრაგმენტები და ადამიანის ძვლები აღმოჩნდა სამარხში.

ქვაყუთი 7 თანამედროვე მიწის ზედაპირიდან 1მ სიღრმეზე მდებარეობდა. იგი აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ იყო მიმართული. სამარხის ზომები იყო 0.6მ სიმაღლე X 0.6მ სიგანე X 1მ სიგრძე. სამარხში სადა და ნაპრიალეები კერამიკის ფრაგმენტები და ადამიანის ძვლები აღმოჩნდა.

ქვაყუთი 14 თანამედროვე მიწის ზედაპირიდან 1მ სიღრმეზე მდებარეობდა. იგი ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან სამხრეთ-დასვლეთისაკენ იყო მიმართული. სამარხის ზომები იყო 0.6მ სიმაღლე X 0.6მ სიგანე X 1.3მ სიგრძე. სამარხში ადამიანის ძვლოვან მასალასთან ერთად რკინის საკინძისა და სამაჯურის ფრაგმენტები აღმოჩნდა.

ქვევრსამარხი 17 ვერტიკალურად იყო ჩაჭრილი თანამედროვე მიწის ზედაპირიდან 1მ სიღრმეზე. ქვევრის ქუსლი ოდნავ იყო გამოყვანილი. ქუსლის დიამეტრი 0.2 მეტრია, ხოლო თვითონ ქვევრისა – დაახლოებით 1მ ქვევრში ადამიანის ძვლები არ აღმოჩნდა, მაგრამ აღმოჩენილა ძალის მთლიანი ჩონჩხი, რაც შესაძლოა, კენოტაფის მაჩვენებელი იყოს. ძალის

სიკვდილის მიზეზის დადგენა ვერ მოხერხდა. კბილების მიხედვით სამშვილდე-დეს ძალი 1,5 - 2 წლის ეგზემპლარს ეკუთვნის, რომელიც თავის ქალისა და კიდურების მიხედვით ცოტა უფრო პატარა ზომისაა, ვიდრე ქართული მეცხვარული ჯიში. ქვევრში აღმოჩენილი არტეფაქტები შედგებოდა სამი საფეგავი ჭვისაგან და სადა, ღია ფერის, გაპრიალებული და წითლად მოხატული კერამიკის ფრაგმენტებისაგან. თვითონ ქვევრსამარხის ყელიც შემკული იყო ნაჭდევებიანი წრიული ორნამენტითა და ჰორიზონტალური და ვერტიკალური წითელი ხოლებით (ილუსტრაცია 4).

ორმო 9 მდებარეობდა თანამედროვე მიწის ზედაპირიდან 1.3მ სიღრმეზე. ძირის დიამეტრი 1.3მ იყო სიმაღლე 1 მ, კედლები პირისკენ ვიწროვდებოდა. ორმო სავსე იყო ნაცარ-ნახშირიანი მასით. ქვედა ფენებში ძროხის, ცხვრისა და ღორის ძვლები აღმოჩნდა. კერამიკული ჭურჭელი ღია ფერის სადა და წითლად შეღებილი ფრაგმენტებისაგან შედგებოდა.

ორმო 10 მდებარეობდა თანამედროვე მიწის ზედაპირიდან 1.25მ სიღრმეზე. მას მსხლისებური ფორმა ჰქონდა, ძირის დიამეტრი 1.3მ აღწევდა, ხოლო სიმაღლე 1.1მ. ორმო სავსე იყო ნაცარ-ნახშირიანი მასით. იატაკის დონეზე აღმოჩნდა გოჭის ქვედა უბა კბილებით, ხმელეთის კუს ჯავშნის ფრაგმენტები და ღია ფერის კერამიკის ნატეხები, მოყავისფრო საღებავის კვალით.

ორმო 11 მდებარეობდა თანამედროვე მიწის ზედაპირიდან 1.4მ სიღრმეზე. მასაც მსხლისებური ფორმა ჰქონდა. ძირის დიამეტრი 1.9მ იყო, შერჩენილი სიმაღლე კი 1მ. ორმოში სადა და ნაპრიალები კერამიკის ფრაგმენტები აღმოჩნდა, იატაკის დონეზე კი სამი მოზრდილი დაუმუშავებელი ქვა.

ორმო 12 მდებარეობდა თანამედროვე მიწის ზედაპირიდან 1.3მ სიღრმეზე. ისიც მსხლისებური ფორმისა უნდა ყოფილიყო. ძირის დიამეტრი 2მ იყო, შერჩენილი ნაწილის სიმაღლე კი 1მ. ორმო სავსე იყო ნაცარ-ნახშირიანი მასით. იატაკის დონეზე აღმოჩნდა დაუმუშავებელი ქვები, სადა და შეღებილი თიხის ჭურჭლისა და სადგრის ფრაგმენტები.

ორმო 18 მდებარეობდა თანამედროვე მიწის ზედაპირიდან 2.4მ სიღრმეზე. იგი მსხლისებური ფორმის უნდა ყოფილიყო. ძირის დიამეტრი 2მ იყო, შერჩენილი სიმაღლე 0.9მ. ორმო სავსე იყო ნაცარ-ნახშირიანი მასით. კერამიკული მასალა სადა, ნაპრიალები და შეღებილი თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტებისაგან შედგებოდა.

ორმო 20 მდებარეობდა თანამედროვე მიწის ზედაპირიდან 1.9მ სიღრმეზე. მას ცილინდრული ფორმა ჰქონდა. ძირის დიამეტრი 1.5მ იყო. ორმო სავსე იყო ნაცარ-ნახშირიანი მასით, რომელშიც აღმოჩნდა სადა, გაპრიალებული, შეღებილი და რელიეფური ორნამენტით შემკული თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები.

პურის საცხობი ღუმელის ძირი მომრგვალებულკუთხეებიანი ოთხკუთხედის ფორმისა იყო. გადარჩენილი სამხრეთ-აღმოსავლეთი ნაწილის ზომები იყო: 2მ სიგრძე და 1მ სიგანე. იგი თიხის ფილების ორი ფენისაგან და

კერამიკული ჭურჭლის ფრაგმენტების ერთი ფენისაგან შედგებოდა. თიხის ფილებს შორის კერამიკული ჭურჭლის ერთი ფენა იყო. ფენები თიხის ხსნარით იყო გადალესილი. პურის საცხობ ღუმელის რიყის ქვის ერთი რიგი ჰქონდა გარს შემოვლებული. კერამიკული ჭურჭლის ფრაგმენტები თიხა და ქვასთან ერთად სამშენებლო მასალად გამოიყენებოდა.

ელინისტური კერამიკული ფორმები როგორც დიდი ზომის საყოფაცხოვრებო ასევე მცირე ზომის სუფრის ჭურჭლით იყო წარმოდგენილი. კარგად განლექილი თიხისაგან დამზადებული ქვევრები, დერგები, ქოთნები, დოქები, ჯამები, ლანგრები და უურიანი კათხები ჩალისფრად ან ნაცრისფრად იყო გამომწვარი. დეკორაცია უფრო მრავალფეროვანი იყო. ჭურჭლის ზედაპირი შემკული იყო რელიეფური ან ნაჭდევებიანი ზოლებით და შელებილი იყო წითელი და ყავისფერი საღებავით ან ანგობით. ქვისგან დამზადებული მხოლოდ რამდენიმე საყოფაცხოვრებო ნივთი - საფქვავი ქვეები იქნა მოპოვებული ელინისტური ხანის ძეგლებში. ქვაყუთებში აღმოჩენილმა ლითონის მცირერიცხოვანმა მონაპოვარმა წარმოადგინა ელინისტური სამკაული.

შუა საუკუნეები

ერთი ორმოსამარხი დათარიღდა შუა საუკუნეებით. ორმოსამარხი 21 მდებარეობდა 0.95მ სიღრმეზე მიწის თანამედროვე ზედაპირიდან. მისი შემორჩენილი ზომები იყო: 1.9მ სიგრძე, 1.5მ სიგანე, 0.5მ სიმაღლე. ორმოსამარხში აღმოჩნდა ადამიანის ძვლების ნაშთები და თეთრი ანგობით შელებილი და მოხატული თიხის ერთი ჭურჭლის ფრაგმენტები.

შუა საუკუნეების კერამიკა გათხრების ტერიტორიაზე შემთხვევითაც იქნა მოპოვებული. ისინი ქოთნების, დოქებისა და ხუფების სახით იყო წარმოდგენილი. კერამიკული ფრაგმენტები ძირითადად სადა იყო. ზოგიერთი მათგანი შემკული იყო რელიეფური და ნაჭდევებიანი ორნამენტით.

დაუდგენელი თარიღისა და ფუნქციის ძეგლები

ძეგლი 15 ჭრილში გამოჩნდა როგორც მიწის ანომალია, რომელსაც ოთხკუთხა კონტური ჰქონდა. მისი სიმაღლე 1.1მ შეადგენდა, ხოლო სიგანე 3მ. ჭრილში არ ჩანდა არც ძვლები და არც არტეფაქტები, თუმცა იატაკის დონეზე, იქვე ახლოს შემთხვევით იქნა მოპოვებული თრიალეთური კერამიკის მსგავსი ფრაგმენტები. შავპრიალა კერამიკის ფრაგმენტები შემკული იყო შტამბით დატანილი სავარცხლისეპური გეომეტრიული ორნამენტითა და სვასტიკით და ერთი მოზრდილი ჭურჭლის ნაწილებს შეადგენდა (ილუსტრაცია 5). მსგავსი ფორმისა და დეკორაციის ჭურჭელი ძვ.წ. 1800-1600 წლებით თარიღდება [გოგაძე 1972:39-43, 95].

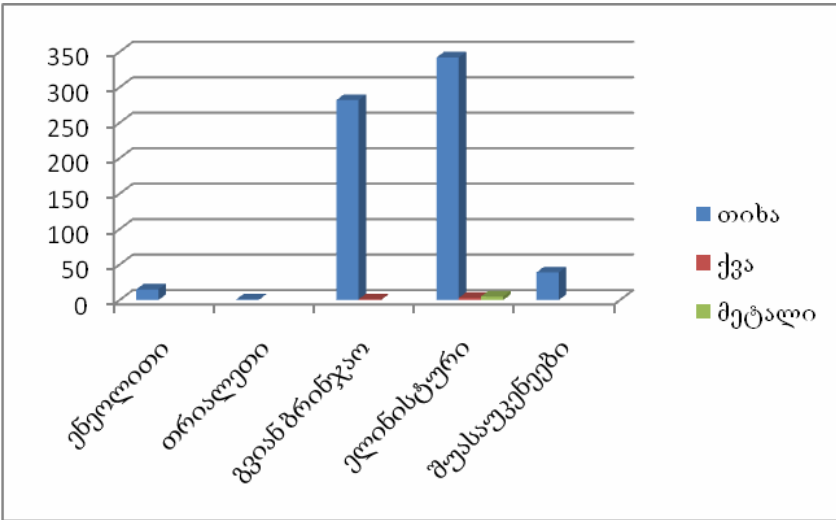
ძეგლი 16 მდებარეობდა 0.8მ სიღრმეზე თანამედროვე მიწის ზედაპირიდან და წარმოადგენდა ორმოს, რომლის ზომები იყო 0.3 მ სიმაღლე და 0.5 მ სიგანე. ორმოში აღმოჩნდა საჭონლის თავის ქალისა და ქვედა უბის ძვლები. არტეფაქტები არ დადასტურებულა.

სულ 688 არტეფაქტი იქნა მოპოვებული ძეგლზე, აქედან 679 თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი იყო, 4 ქვის იარაღი, ხოლო 5 ლითონის ნივთი. 654 ნივთი არქეოლოგიური კონტექსტიდან მომდინარეობდა, 34 კი შემთხვევით მონაპოვარს წარმოადგენდა, რაც მთელის 5% შეადგენდა. არტეფაქტთა უმრავლესობა კერამიკა იყო, რამდენიმე ნივთი იყო გაკეთებული ქვისა და ლითონისაგან. კერამიკა, კულტურული პერიოდების მიხედვით, კეცისა და დეკორაციის საფუძველზე განისაზღვრა. შედეგად ხუთი სხვადასხვა პერიოდის მასალა მივიღეთ.

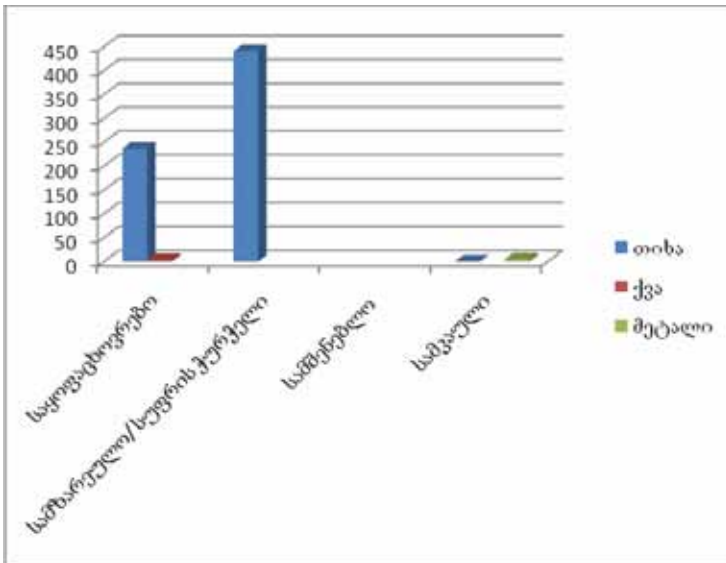
ძეგლზე ასევე შეგროვდა ადამიანის ძვლოვანი მასალა და ეკოფაქტები. ადამიანის ძვლოვანი ნაშთები ძალზე ცუდად იყო შემონახული. ფაუნისტური მასალა შედგებოდა ძირითადად ძუძუმწოვრების და ერთი რეპტილიისაგან. კულტივირებული და ველური ფლორის სახეობები იქნა იდენტიფიცირებული ეთნობოტანიკური ანალიზებისათვის აღებულ მიწის ნიმუშებში. რბილი ხორბლის მარცვლები აღმოჩნდა ენეოლითურ, გვიანბრინჯაოსა და ელინისტური ხანის ძეგლებიდან შეგროვებულ მასალებში. კულტურული ორმარცვალა, ყურძნის წიპწა, ოსპი და კილიანმარცვლიანი ქერი იდენტიფიცირდა ელინისტური პერიოდის ნიმუშებში. კარბონიზებული ფეტვის მარცვალი შეადგენდა მცენარეული მასალის უმრავლესობას, რომელიც ნიმუშების 50% -ში აღმოჩნდა. ყველა მათგანი ელინისტურ პერიოდს უკავშირდებოდა. ბირკავა, პირწმინდა, წითელი ნაცარქათამა, მწვანე მარწყვი, ჭელიოტროპი და კიდევ სხვა 15 ჯიში შეადგენდა ველურ მცენარეთა სპექტრს.

სამშვილდის ძეგლი განფენილია რელიეფურ ლანდშაფტზე. ძირითადად, ძეგლის სამხრეთი ფერდობი იყო ძველი ადამიანის მიერ ათვისებული დიდი ხნის მანძილზე. ყოველი მომდევნო პერიოდი წინამორბედი პერიოდის ძეგლს აზიანებდა. სამშენებლო სამუშაოებიც იწვევდა გარკვეულ არეულობას. ამიტომ კულტურული ფენები ხშირად არ იყო თანმიმდევრული. ყოველივე ამის შედეგად, ძეგლზე სტრატეგრაფია დარღვეული აღმოჩნდა.

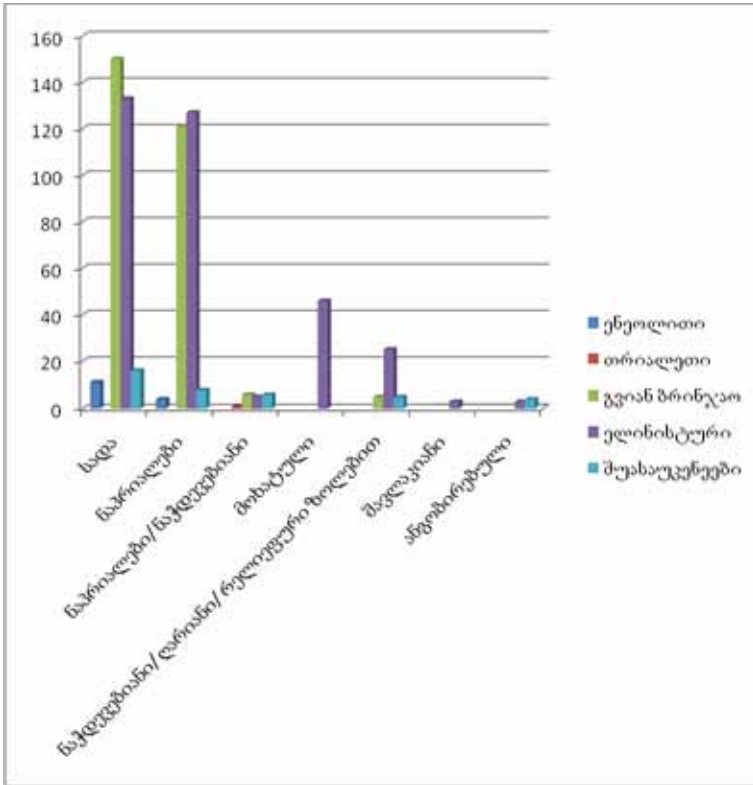
დიაგრამა 1. კულტურული კუთვნილებისა და მასალის მიხედვით კლასიფიცირებული არტეფაქტები

დიაგრამა 2. ფუნქციისა და მასალის მიხედვით კლასიფიცირებული არტეფაქტები

დიაგრამა 3. კულტურული კუთვნილებისა და დეკორაციის მიხედვით კლასიფიცირებული არტეპაქტები.

დასკვნები

სამშვილდის ძეგლზე მოპოვებული მასალები არ იძლევა იმის საშუალებას, რომ კონტექსტში თუ უკონტექსტოდ გამოვლენილი თითოეული კულტურული პერიოდი დაწვრილებით იქნეს განხილული, თუმცა მაინც მოხერხდა ისეთ საკვლევ საკითხებზე მსჯელობა, როგორც არის სხვადასხვა პერიოდს შორის არსებული კულტურული უწყვეტობა და ეს კონკრეტულად ენეოლით-ადრებრინჯაოს ხანას ეხება. ადამიანის უძველესი საქმიანობა სამშვილდის ძეგლზე ენეოლითით განისაზღვრა. აღმოსავლეთ საქართველოში ენეოლითური კულტურის ორი ეტაპი გამოიყო: შულავერი-შომთეთევი¹ და სიონი [მენაბდე...1981:26-33, ჯაფარიძე 2006:260-274]. მეოთხე ათასწლეულის პირველ ნახევარში სხვადასხვა დაუდგენელი მიზეზის გამო შულავერი-შომთეთევეს კულტურა დასრულდა. სიონის კულტურამ გააგრძელა არსებობა და თანდათანობით მტკვარ-არაქსის კულტურა წარმოიშვა.

1 თუმცა შულავერი-შომთეთევეს კულტურის ძეგლებს ნეოლითურ პერიოდსაც უკავშირებენ.

არსებობს რამდენიმე საწინააღმდეგო მოსაზრება მტკვარ-არაქსის კულტურის წამოშობის შესახებ [კუფტინი 1941; ჯაფარიძე 1976; კუშნარიოვა... 1970:60-94, 173-183; კილურაძე 1976; კუშნარიოვა 1993:51-92]. სიონის კულტურის იდენტიფიკაციის შემდეგ ის აზრი, რომ მტკვარ-არაქსის ადრეული ეტაპები ენეოლითურ კულტურასთან პოულობენ სიახლოვეს, კიდევ უფრო განმტკიცდა [კილურაძე 1998:19-20; კილურაძე... 2003:38-48].

ქვემო ქართლში სიონის ადრესამიწათმოქმედო კულტურის ნასახლარის აღმოჩენის შემდეგ გამოიყო შულავერი-შომუ-თეფეს კულტურისაგან განსხვავებული სიონის კულტურა [მენაბდე... 1981]. სიონის კულტურის ძეგლები გავრცელებულია მთელს აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში. ისინი სხვადასხვა ქრონოლოგიურ კონტექსტში ჩნდებოდნენ. ზოგჯერ ერთფენიანი ძეგლით იყო წარმოდგენილი სიონის კულტურის ძეგლები. იყო შემთხვევები, როდესაც სიონის კულტურული ფენა ზემოდან ედო შულავერი-შომუ-თეფეს ფენას, ან თავად იყო გადაფარული მტკვარ-არაქსის ფენებით [კილურაძე 1998:19]. ამგვარი სტრატეგრაფია სიონის კულტურის ქრონოლოგიურ ადგილს ადასტურებს, რომელიც ძვ.წ. 4200-3500 წლებით თარიღდება. ამ თარიღს იძლევა აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის სინქრონული ძეგლებიდან გაკეთებული რადიოკარბონული ანალიზები (ბერიკლდეები, ლეილა-თეფე, ბეიუკ კესიკი, უინვალი). შესაბამისად, კიდევ უფრო მტკიცდება მოსაზრება, რომ სიონის კულტურის არეალში ისახება მტკვარ-არაქსის კულტურა [კილურაძე 1998].

დღესდღეობით, საქართველოში მტკვარ-არაქსის კულტურის ყველაზე ადრეული ეტაპად მიიჩნევენ ქართლის ისეთ ძეგლებს, როგორც არის სამშვილდის I ფენა, თეთრიწყაროს ა ფენა, ხიზანაანთ გორის ე ფენა და ა.შ. ეს მიკუთვნება ძირითადად კერამიკის დამზადების ტექნოლოგიისა და არქაული ფორმების საფუძველზე მოხდა, მაგალითად, ბრტყელი ძირი, სწორი პირის-კიდე, ორ, ან სამფენიანი კეცი და გაპრიალებული ზედაპირი.

სამშვილდის ენეოლითური ორმოს თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტებისა და ასევე მის სიახლოვეს მდებარე სინქრონული ორმოების მასალების განხილვის შედეგად შეიძლება ითქვას, რომ კერამიკის ეს ჯგუფი თიხის შემადგენლობით, კერამიკული ფორმებით, კეცის, ფერისა და დეკორაციის მიხედვით მსგავსია სიონის, უფრო ზუსტად კი, სიონი-წოფის კულტურული წრის კერამიკული მასალისა და განეკუთვნება მის გვიანდელ სტადიას. თიხის ჭურჭლის ამ კოლექციებს ზოგადად სამშვილდის ენეოლითური კერამიკა ვუწოდეთ. ისინი შეიცავენ ენეოლითური კულტურის ისეთ ტიპურ ელემენტებს, როგორც არის არქაული ფორმა, თიხის შემცველობა, ორფენიანი კეცი, ფერი, ნაპრიალები ზედაპირი და რელიეფური ზიგზაგების ორნამენტაცია (ილუსტრაცია 6), თუმცა, რომ არა ტიპური ფორმა და განსაკუთრებით ორნამენტი, ეს კერამიკა დამზადების ტექნოლოგიის მიხედვით თავისუფლად შეიძლებაოდ მტკვარ-არაქსის კუთვნილებად ჩაგვეთვალო. ადრეული მტკვარ-არაქსის კერამიკის სტრუქტურა, კეცი და ფერი თითქმის იდენტურია ენეოლითურისა, მხოლოდ რელიეფური ზიგზაგების დეკორია

გამჭრალი. მტკვარ-არაქსის ადრეული საფეხურები ენეოლითური და ადრე ბრინჯაოს ხანის საქმიანობის კორელაციით ხასიათდება, რაც კარგად ჩანს სამშვილდის კერამიკის დამზადების ტექნოლოგიაში. სამშვილდის ენეოლითური კერამიკა ასახავს ამ ორი პრეისტორიული კულტურის ევოლუციურ კავშირებს და, შესაბამისად, ამყარებს იმ აზრს, რომ ქვემო ქართლი ერთ-ერთი იმ ადგილთაგანია, სადაც მტკვარ-არაქსის კულტურა ჩაისახა.

ქვემო ქართლი არა მარტო ენეოლითისა და მტკვარ-არაქსის კულტურების განვითარების არეალი იყო. აქ, ასევე იდენტიფიცირებული იქნა თრიალეთის კულტურა. თრიალეთური კერამიკული ნაწარმის ერთ-ერთი დამახასიათებელი შემკულობაა ნაპრიალები ზედაპირი და სავარცხლისეზური გეომეტრიული ორნამენტი. შავპრიალა თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტმა, რომელიც არქეოლოგიური კონტექსტის გარეშე აღმოჩნდა, თრიალეთური კულტურისათვის დამახასიათებელი დეკორაცია წარმოაჩინა. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ფრაგმენტები კონტექსტის გარეშე აღმოჩნდა, ცხადია, რომ ისინი ყორღანიდან არ მომდინარეობდნენ. არც ძეგლზე და არც მის ირგვლივ არ შეიმჩნეოდა ყორღანის კვალი. ფრაგმენტები ძეგლი 15 ახლოს, იატაკის დონეზე აღმოჩნდა. ძეგლი 15 ფორმა და ფუნქცია ვერ დადგინდა. ჭრილში იგი 3 მეტრის სიგრძის ოთხკუთხა მიწურს წააგავდა. თრიალეთის კულტურა მხოლოდ სამარხებით არის ცნობილი. აქამდე უცნობია ამ კულტურის ნასახლარები. გასაგებია, რომ მხოლოდ ამ ფრაგმენტების აღმოჩენა სავარაუდო მიწურთან არ გვაძლევს საშუალებას, დავადასტუროთ ნამოსახლარის არსებობა, თუმცა ჩვენ მაინც გადავწყვიტეთ მათი მოხსენიება, რადგანაც ამ ფაქტმა შეიძლება მომავალი აღმოჩენები სრულყოფს და ხელი შეუწყოს მათ უფრო ფართო კონტექსტში გაშუქებას.

საცხოვრებელთან დაკავშირებული საქმიანობა რამდენიმე ორმომ ასახა, რომელიც ენეოლითს, გვიანბრინჯაოსა და ელინისტურ პერიოდებს მიეკუთვნა. ორმოების გამოყენება ნასახლარზე როგორც მარცვლეულის ან რაიმე სხვა პროდუქტის შესანახად, ასევე სარიტუალოდ კარგად ნაცნობი პრაქტიკაა ენეოლითიდან მოყოლებული შუა საუკუნეების ჩათვლით. რამდენიმე ადრეებრინჯაოს ხანის ორმოა აღმოჩენილი ქვემო ქართლში, სადაც დადასტურდა მათი მრავალფუნქციურობა. ღრმახევისთავის ადრეებრინჯაოს ხანის ნამოსახლარზე აღმოჩნდა რამდენიმე ორმო [მირცხულავა... 1978:13]. ერთ-ერთ მათგანში ადამიანის ძვლოვანი ნაშთები გამოვლინდა, რაც ადასტურებს, რომ ორმოს მეორადი გამოყენების შედეგად სამარხის ფუნქცია მიუღია. ორმოების გამოყენება ენეოლითსა და ბრინჯაოს ხანაში უფრო ხშირია. სხვადასხვა პერიოდის ორმოები შეიცავენ ცხოველების ძვლებს, დამტვრეულ თიხის ჭურჭლებს ან კერის ფრაგმენტებს ნაცარ-ნახშიროვან ფენებთან ერთად. ასეთი ორმოები ხშირად ნასახლარის უსისტემო ნაგავსაყრელად განიხილებოდა. ბადაანში მტკვარ-არაქსის პერიოდის ნასახლარზე გამოვლინდა რამდენიმე ბრტყელძირიანი და მსხლისებურ ფორმიანი ორმო [მირცხულავა 2008:105]. ორმოების შიგთავსის სტრატე-

გრაფიამ ცხადყო, რომ მათ გარკვეული დანიშნულება ჰქონდათ. ორმოცეში მრავალი სხვადასხვა ნივთი აღმოჩნდა, მაგალითად, თიხის ჭურჭლისა და კერის ნატეხები, ქვის საყოფაცხოვრებო ნივთები, ბრინჯაოს ხვია, ბათქაშის ნაწილები, ცხოველის ძვლები, და ნაცარ-ნახშიროვანი ფენები. ზოგ ორმოს შიგნიდან ცეცხლის კვალი ეტყობოდა. კერამიკული კოლექციები დერგის, ქოთნის, დოქის, ჯამის, საწურისა და კერის ფრაგმენტებისაგან შედგებოდა, ხოლო საყოფაცხოვრებო იარაღები – საფქვავისაგან, სალესი ქვისა და ნამგლის ჩასართისაგან. ფაუნისტური მასალის იდენტიფიცირების შემდეგ გაირკვა, რომ ცხოველის ძვლები ეკუთვნოდა ძროხას, ცხვარსა და თხას. ამ ორმოთაგან ერთი განსაკუთრებულად არის აღსანიშნავი, რომლის იატაკ-ზეც ცხვრის ასამდე დამწვარი კოჭი აღმოჩნდა. ორმოს ზედა, მომდევნო ექვსი ფენა თიხის ჭურჭლის ნატეხებსა და ნაცარ-ნახშიროვან მასას შეიცავდა. თოთოეული ფენა თიხით იყო გადალესილი და ამგვარად განცალკევებული ერთმანეთისაგან. ერთი და იმავე ჭურჭლის ორი ნატეხი აღმოჩნდა ორ სხვადასხვა ფენაში, მეორესა და მეექვსეში, რომლებიც ერთმანეთისაგან 60 სმ-ით იყო დაშორებული. ორმოების შევსების მსგავსი ფაქტები დაფიქსირებულია ჟინვალისა [რამიშვილი... 1982:106] და მჭადიჯვრის ნასახლარებზე [წითლანაძე 2008:186]. ორმოების შევსების ამდაგვარი პრაქტიკა დამკვიდრებული რიტუალის არსებობაზე მიუთითებს, რომელიც საერთო იყო საქართველოს აღმოსავლეთისა და ჩრდილოეთის მოსახლეობის გარკვეული ნაწილისათვის.

სამშვილდის ორმოები ასეთი თანმიმდევრობით შევსებული არ ჩანს. მათ გამოავლინეს თიხის ფრაგმენტების, ცხოველის ძვლებისა და ნაცარ-ნახშიროვანი მასის ნარევი. როგორც ჩანს ისინი უსისტემოდ იდებოდა ორმოში დროის გარკვეული მონაკვეთის მანძილზე. ცხადია, ამ შემთხვევაში სისტემატიზებული რელიგიური წესი არ შეიმჩნევა, მაგრამ რაღაც სარიტუალო პროცესთან კავშირი აშკარაა. როგორც ჩანს, შეწირული თუ საკვებად დამზადებული შინაური ცხოველის ძვლებს და საყოფაცხოვრებო ნივთების ნაწილებს გარკვეული მნიშვნელობა ენიჭებოდა, რადგანაც ისინი თითქმის ყოველთვის ჩნდება ორმოებში. ამ ნაწილების დაბინავება ორმოებში, რიტუალის ფინალური ეტაპი უნდა ყოფილიყო, რაც ალბათ გულისხმობდა მათ საცხოვრებელთან ახლოს ყოფნას.

სამშვილდის ძეგლზე ორმოების მდებარეობა საცხოვრებელთან მიმართებით ვერ დადგინდა. აღმოსავლეთ საქართველოს სხვადასხვა პერიოდის მრავალ ძეგლზე ორმოები სახლებთან ახლოსაა განლაგებული, თუმცა მათი მდებარეობა სისტემატიზებული არ ჩანს. როდესაც ვიხილავთ ორმოების შიგთავსს, მათ სტრატეგრაფიას და ასევე ეთნოგრაფიულ მონაცემებს, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ორმოები სარიტუალო დანიშნულებისა იყო. ის ფაქტი, რომ სარიტუალო ორმოები მრავალი საუკუნის მანძილზე მუდმივად არსებობდა, მათ საჭიროებაზე მიუთითებს. სამშვილდის ძეგლმა აჩვენა, რომ ორმოები ნამოსახლარის მნიშვნელოვანი ელემენტი და რომ მათი

მოწყობა დასახლების ორგანიზაციის უწყვეტი ტრადიცია იყო ენეოლითიდან ელინისტური პერიოდის ჩათვლით.

გვიანბრინჯაოსა და ელინისტური პერიოდის ძეგლები, მიუხედავად ფრაგმენტულობისა, პურის საცხოვრებელ ღუმელებად იქნა იდენტიფიცირებული. ღუმელის ძირები ერთნაირი სამშენებლო მასალით იყო აშენებული და ერთნაირი ფორმა ჰქონდათ (ილუსტრაცია 7). მცირე სხვაობა იყო სამშენებლო სტილში. თიხის ფილებით, ქვებითა და თიხის ჭურჭლის ნატეხებით აშენებული პურის საცხოვრებელი ღუმელები შიდა ქართლის სხვადასხვა პერიოდის არქეოლოგიური ძეგლიდან არის ცნობილი [მუსხელიშვილი 1978:89; დავლიანიძე... 1993:17]. ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ მსგავსი სამშენებლო მასალა და ტექნიკა გამოყენებული სარიტუალო კერების მშენებლობისას ნაცარგორას (სამხრეთი ოსეთი) გვიანბრინჯაოს პერიოდის ძეგლზე [გობეჯიშვილი 1951:246. 255-256]. პურის საცხოვრებელი ღუმელები საცხოვრებლის შიგნით იყო მოწყობილი და სამი ნაწილისაგან შედგებოდა: ღუმელი, საცეცხლე და სანაცრე განყოფილებები, რომლებიც ერთმანეთს მილებით უკავშირდებოდა. ღუმელისა და საცეცხლე განყოფილებების ძირი შედგენილი იყო თიხის ფილებისა და თიხის ჭურჭლის ნატეხების ფენებისაგან. ეს ტექნოლოგია – რამდენიმე ასეთი ფენის მონაცვლეობა – გამოყენებული იყო სითბოს ხანგრძლივად შესანარჩუნებლად. პურის ღუმელის სახურავი მომრგვალებული იყო. ზოგ შემთხვევაში ღუმელს საცეცხლეზე მიშენებული ჰქონდა პატარა ზომის მართკუთხა ზედაპირჩადრმავებული თიხის ნაგებობა, რომელიც სამსხვერპლო-საკურთხევლად მიიჩნეოდა. ხანდახან პურის საცხოვრებელი ღუმელები გარეთაც ეწყობოდა [დავლიანიძე... 1993:25-28]. სამშვილდის ღუმელების ძირებს ანალოგიური ელემენტები აქვთ. ქვის წყობა, რომელიც გარს ჰქონდა შემოვლებული, შესაძლოა, სახურავის ან ზედა ნაწილის საყრდენი ყოფილიყო. განსაზღვრა იმისა, თუ რამდენი ნაწილისაგან შედგებოდა ღუმელები ან სად იყო მოწყობილი, შინ თუ გარეთ, შეუძლებელია. მაგრამ იმის თქმა, რომ ისინი პურის საცხოვრებელი ღუმელებია, დარწმუნებით შეიძლება.

ამრიგად, ქვემო და შიდა ქართლში პურის საცხოვრებელი ღუმელების ერთნაირი სტრუქტურა გამოვლინდა. მათი სახლში მოწყობის ტრადიციაც ერთნაირი იყო. როგორც ჩანს, ეს ჩვეულება ქართლის რეგიონს არ გასცდენია, რადგანაც კახეთში, იორ-ალაზნის აუზში განსხვავებული წესია დადასტურებული. ამ ტერიტორიაზე თონეს მართავდნენ გარეთ, თიხით ამოლესილ ორმოებში [ფიცხელაური 1973:54]. სამშვილდის პურის ღუმელები გვიან, ბრინჯაოსა და ელინისტურ პერიოდებში მუდმივ სამშენებლო ტრადიციებს ავლენენ, რაც ამ ტერიტორიის პოპულაციის კულტურულ უწყვეტობასა და შესაძლო გენეტიკურ კავშირებზე მეტყველებს.

სამშვილდის ძეგლის ირგვლივ 1 კილომეტრის რადიუსში კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების სიმრავლე დადასტურდა. ადრებრინჯაოს ხანის ნასახლარი და სამაროვანი, შუა საუკუნეების ეკლესია, სამაროვანი, ნასახლარი და სადრენაჟო სისტემა – ეს არის იმ ძეგლთა ჩამონათვალი,

რაც ცხადყოფს ძველი ადამიანის აქტიურ დაინტერესებას ამ ტერიტორიით. ეს ფაქტი ასევე მიუთითებს ამ ადგილის მოსახლეობის სიმჭიდროვეზე. სამშვილდის ძეგლისა და მისი მიმდებარე ტერიტორიების ინტენსიური დასახლების სურათის წარმოსახვა შესაძლებელია კულტურული ფაქტორების მეშვეობით. მსგავს სიტუაციას ქართული წერილობითი წყაროც ასახავს. ქართლის ცხოვრებაში სამშვილდე მოხსენიებულია როგორც აღმოსავლეთ საქართველოს ერთ-ერთი განვითარებული ერთეული, რომელიც აქტიურად იყო ჩართული იბერიის პოლიტიკურ ცხოვრებასა თუ საომარ კამპანიებში [ქართლის ცხოვრება 18-19, 27, 33]. არქეოლოგიური მონაცემების საფუძველზე სამშვილდეს დაწინაურებული პოზიცია არა მხოლოდ ელინისტურ პერიოდში, არამედ ზემოთ აღნიშნულ სხვა დანარჩენ პერიოდებშიც უნდა ჰქონოდა.

სამშვილდის გარემო პირობები რომ ხელსაყრელი იყო ადამიანის მუდმივ საცხოვრებლად ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე, აშკარაა. ძეგლზე მოპოვებული პალეოზოოლოგიური და ეთნობოტანიკური მასალის ანალიზმა გამოავლინა შინაური ცხოველებისა და კულტივირებული თუ ველური მცენარეების მრავალფეროვნება, რაც, ერთი მხრივ, ინტენსიური მეურნეობის, ხოლო მეორე მხრივ, ადგილობრივი მოსახლეობის კვების რაციონის მაჩვენებელია. სამშვილდის ძეგლმა, რომელიც მიწის პატარა ნაკვეთზეა განლაგებული, ხუთი კულტურული პერიოდის მასალა გამოავლინა. მიუხედავად იმისა, რომ ვერ განისაზღვრა ძეგლის გავრცელების არეალი სრულად, ზოგიერთი კომპონენტის ფუნქცია და თრიალეთური კერამიკის წარმომავლობის ადგილი, მაინც მნიშვნელოვანი შედეგები იქნა მიღებული. შესაძლებელი გახდა ორი პრეისტორიული კულტურის ენეოლითისა და მტკვარ-არაქსის კავშირების გაშუქება და, შესაბამისად, მტკვარ-არაქსის ადგილობრივი წარმოშობის იდეის განმტკიცება. ასევე წარმოჩნდა ნამოსახლართა მოწყობისა და სამშენებლო ტრადიციების უწყვეტობა მრავალი საუკუნის მანძილზე.

დამოწმებანი

- გობეჯიშვილი 1951:** გერმანე გობეჯიშვილი. „სტალინირის ნაცარგორა“ მიმოხილველი 2, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამ-ბა, თბილისი, 1951.
- გოგაძე 1972:** ელგუჯა გოგაძე. თრიალეთის უორღანული კულტურის პერიოდიზაცია და გენეზისი, „მეცნიერება“, თბილისი, 1972.
- დავლიანიძე...1993:** რევაზ დავლიანიძე, ვაჟა სადრაძე. ნარეკვავის ნამოსახლარი და სამაროვანი, „მეცნიერება“, თბილისი, 1993.
- კიღურაძე 1976:** თამაზ კიღურაძე. აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის ადრესამიწათ-მოქმედო კულტურის პერიოდიზაცია, „მეცნიერება“, თბილისი, 1976.
- კიღურაძე 1998:** თამაზ კიღურაძე. ენეოლითიდან ადრებრინჯაოზე გარდამავალი პერიოდი აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში, კავკასიის არქეოლოგიური კონფერენცია I, თბილისი, 1998, თბილისი, 1998.
- კიღურაძე... 2003:** Tamaz Kiguradze. Antonio Sagona. “On the Origins of Kura-Araxes Cultural Complex” *Archaeology In The Borderlands, Investigations In Caucasia and Beyond, Monograph 47*, edited by Adam T. Smith and Karen S. Rubinson, Costen Institute of Archaeology, University of California, Los Angeles, 2003.
- კუფტინი 1941:** Борис Куфтин. О древнейших корнях грузинской культуры на Кавказе по данным археологии. *Вестник государственного музея Грузии, том 12*, Тбилиси, 1941.
- კუშნარიოვა... 1970:** Карина Кушнарёва, Тариэл Чубинишвили. Древние культуры Южного Кавказа, „Наука“, Ленинград, 1970.
- კუშნარიოვა 1993:** Карина Кушнарёва. Южный Кавказ в IX-II тысячелетии до нашей эры, *Центр Питербургского востоковедения*, Санкт-Петербург, 1993.
- მენაბდე...1981:** მედეა მენაბდე, თამაზ კიღურაძე. სიონის არქეოლოგიური ძეგლები, თბილისი, „მეცნიერება“, 1981.
- მირცხულავა...1978:** Гурам Мирцхулава, Каха Кахиани, Гела Гобеджишвили. «Краткий отчет Грмахевиставской археологической экспедиции», *Полевые археологические исследования в 1975 году*, „Мецნიერება“, Тбилиси, 1978.
- მირცხულავა...2008:** Guram Mirtskhulava. “The badaani Settlement”, *Ancient Near Eastern Studies, Supplement 19, Archaeology in Southern Caucasus: Perspectives From Georgia*, edited by Antonio Sagona and Mikheil Abramishvili, Peeters, Leuven-Paris-Dudley, MA , 2008.
- მუსხელიშვილი 1978:** დავით მუსხელიშვილი. ხოვლეს ნამოსახლარის არქეოლოგიური მასალა, მეცნიერება, თბილისი, 1978.
- რამიშვილი... 1982:** Рамин Рамишвили, Бесарион Джорбенадзе. “Жинвальская экспедиция”, *Полевые археологические исследования в 1979 году*, Метсნიერება, Тбилиси, 1982.
- ფიცხელაური 1973:** კონსტანტინე ფიცხელაური. აღმოსავლეთ საქართველოს ტომთა ისტორიის ძირითადი პრობლემები, მეცნიერება, თბილისი, 1973.

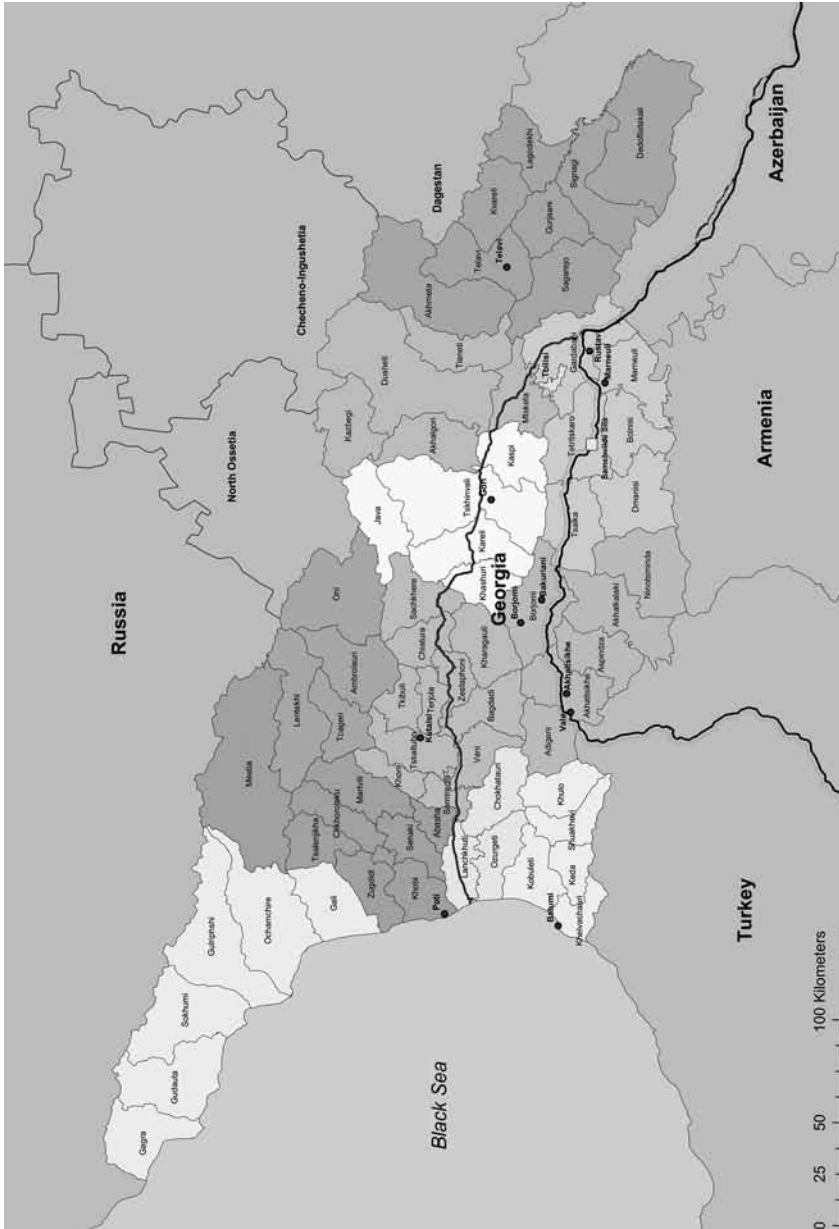
ქართლის ცხოვრება... ლეონტი მროველი. ცხოვრება ქართუელთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა, ქართლის ცხოვრება I, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით სიმონ ჟაუხჩიშვილის მიერ, სახელგამი, თბილისი, 1955.

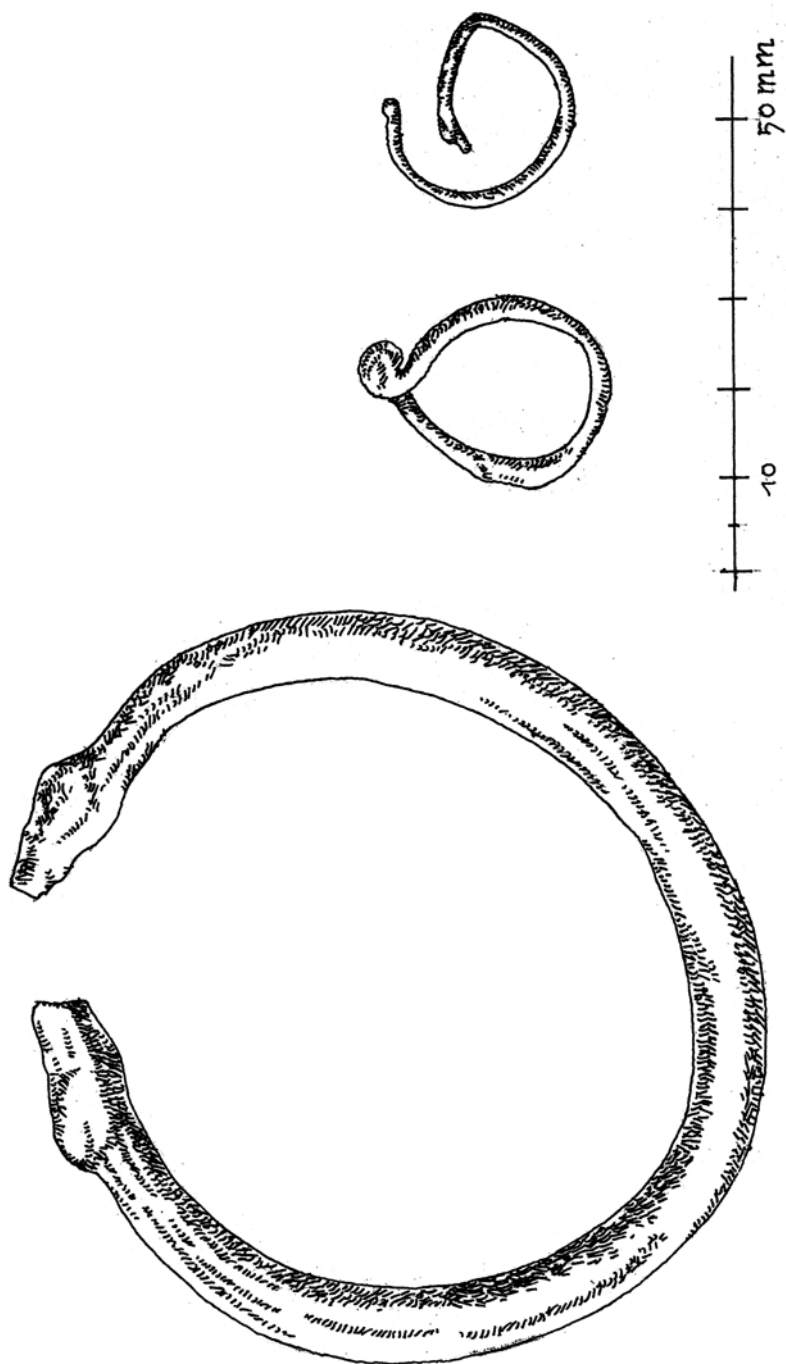
წითლანაძე 2008: Leila Tsitlanadze, "Mchadijvris Gora", *Ancient Near Eastern Studies, Supplement 19, Archaeology in Southern Caucasus: Perspectives From Georgia*, edited by Antonio Sagona and Mikheil Abramishvili, Peeters, Leuven-Paris-Dudley, MA, 2008.

ხარაძე 2000: კობა ხარაძე. „ქვემო ქართლი“, *საქართველოს გეოგრაფია, ნაწილი I, მეცნიერება, თბილისი, 2000.*

ჯაფარიძე 1976: ოთარ ჯაფარიძე. ქართველ ტომთა ეთნიკური ისტორიის საკითხისათვის, *თსუ გამომცემლობა, თბილისი, 1976.*

ჯაფარიძე 2006: ოთარ ჯაფარიძე. ქართველი ერის ეთნოგენეზის სათავეებთან, *არტანუჯი, თბილისი, 2006.*

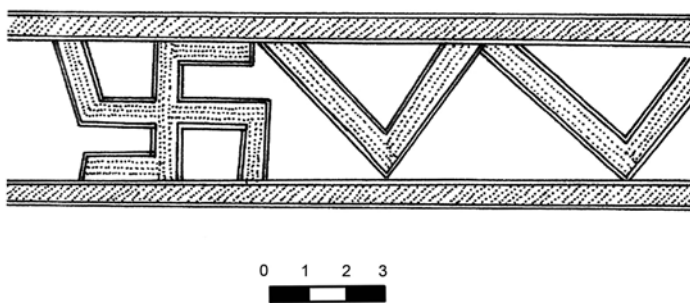
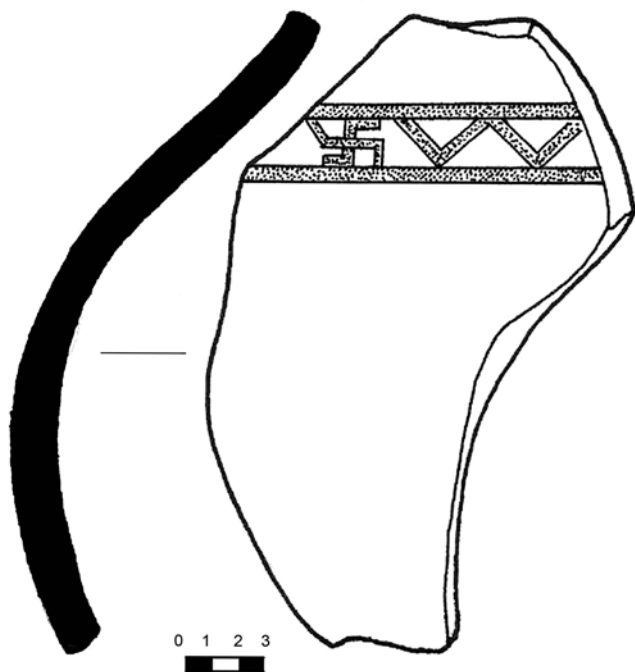

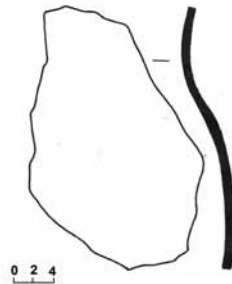
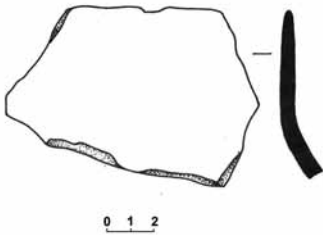
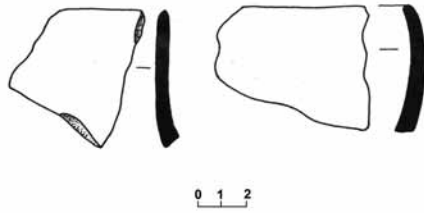
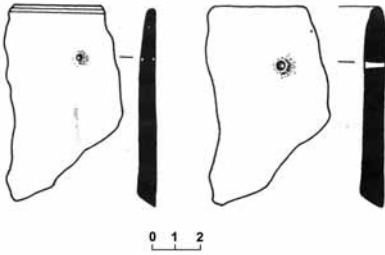
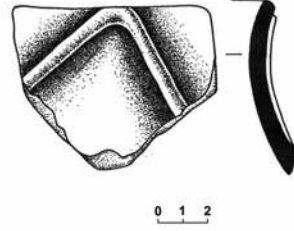
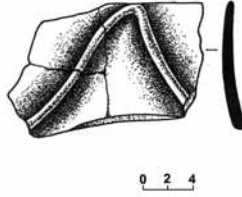
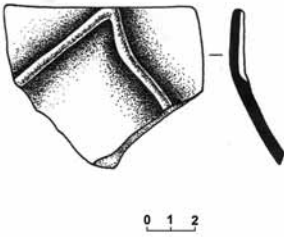
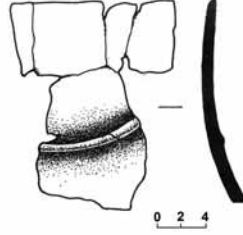
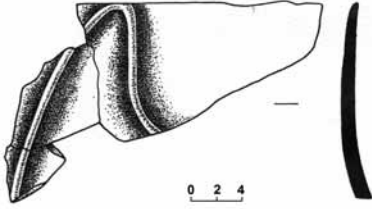

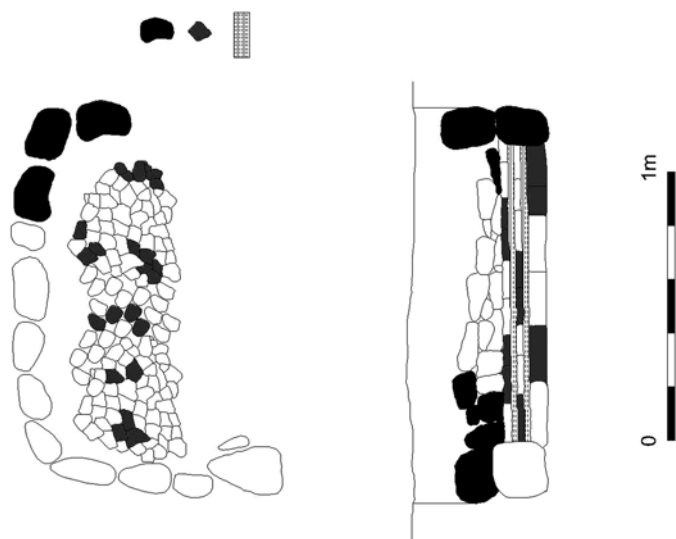
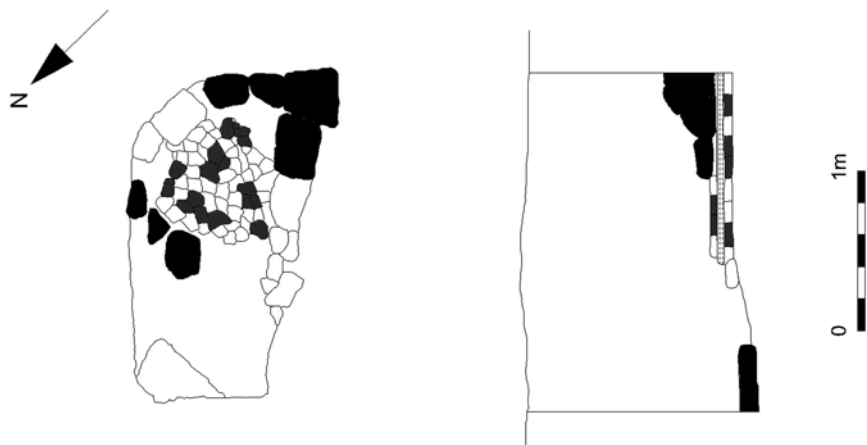

ილუსტრაციების აღწერილობა

1. სამშვილდის ძეგლის მდებარეობა
2. სამშვილდის ელინისტური ხანის ბრინჯაოს სამკაული
3. სამშვილდის ელინისტური ხანის ქვაყუთი #14
4. სამშვილდის ელინისტური ხანის ქვევრსამარხი
5. ა. სამშვილდის თრიალეთური პერიოდის თიხის ჭურჭელი
ბ. სამშვილდის თრიალეთური პერიოდის თიხის ჭურჭლის დეკორაცია
6. სამშვილდის ენეოლითური პერიოდის კერამიკა
7. სამშვილდის პურის საცხობი ღუმელები

Figure Captions

- Figure 1. Map showing the location of the site of Samshvilde
Figure 2. Samshvilde. Hellenistic bronze jewellery
Figure 3. Samshvilde. Hellenistic cist (Feature 14)
Figure 4. Samshvilde. Hellenistic jar burial
Figure 5. a Samshvilde. Trialeti culture ceramic vessel
b Samshvilde. Drawing of Trialeti culture ceramic vessel Decoration
Figure 6. Samshvilde. Chalcolithic pottery
Figure 7. Samshvilde. Bread ovens

Cultural Continuity at Samshvilde

Irina Demetradze, Guram Mirtskhulava

Recent archaeological excavations conducted near the village of Samshvilde in eastern Georgia have helped to document striking elements of cultural continuity through a long period of time. A small parcel of land, ca. 2400m² in area, revealed traces of human activity from four separate cultural periods. A multi-layered site, Samshvilde yielded Chalcolithic, Late Bronze Age, Hellenistic, and Medieval materials. In addition pottery fragments attributed to Middle Bronze Age (Trialeti culture) have been found out of context on the site. Important floral and faunal data obtained from the site also established a number of environmental sequences and provided useful historical insights.

Field investigations came in the form of rescue excavations carried out in quite difficult circumstances occasioned by natural demolition and pipeline construction. Consequently, full documentation was not always possible. However a number of key overall research themes were identified, each of which relate to questions of importance to Georgian Archaeology. Namely, the presence of critical links between the Chalcolithic and the subsequent Kura-Araxes culture and the persistence of certain, specific settlement patterns and building methods through a number of different cultural periods. We hope, the presentation of these results will stimulate the further exploration of these various themes.

Key Words: *Cultural continuity, site organization, pottery*

Environmental Background

The site of Samshvilde is located 1.5 km east of the modern village of Samshvilde. The site is situated on a hillside at about 925 m above sea level, overlooking the confluence of the Chivchavi and Khrami rivers to the southeast. The Samshvilde site lies in the Kvemo Kartli region, located in southeastern Georgia (Fig.1). The region is surrounded by the mountainous ridges of Trialeti, Loki, and Javakheti [Kharadze 2000:215]. The landscape of Kvemo Kartli itself is characterized by a wide variety of plains, river valleys, plateaus and canyons. Volcanic mountains are also part of the landscape of Kvemo Kartli. The southern parts of this mountain-ringed locality rise gradually from the Marneuli terrace at 270 metres above sea level to ca. 1950 metres on the heights of the Bedeni plateau. Ca. 1800 metres above sea level one encounters a sub-alpine zone that reaches a maximum altitude of 2400 metres. Several rivers and streams flow through the region. In particular, the alluvial plain of Kvemo Kartli is divided into two parts by the Kura River. The Kvemo Kartli area enjoys a continental climate, but specific microclimates also occur. Arid, humid, and highland climates all exist within the area [Kharadze 2000:218-219].

This mixture of different land formations and climate zones creates a diverse floral and faunal community. The region is characterised by both mixed hardwood and savannah/grassland vegetation. The composition of the earth varies in different parts of the region. Highland deposits are mostly represented by Middle Cretaceous sediments consisting of arkosic sandstone, limestone and lithic tuff. Relatively young effusive rocks, dolerite lavas and volcanic glasses also occur in the region. Forest areas have brown soil, while meadows possess fertile top and sub-soils [Kharadze 2000:220-221]. This extreme variety contributes, of course, to environmental diversity of the area.

The Excavations

Due to ongoing construction activities most of the features that were discovered could only be examined in a somewhat incomplete fashion. Nine out of 22 features were funerary in character, eleven were domestic, and the other two lacked clearly definable characteristics. In order to assign function and temporal affiliation building plans and methods of construction were examined closely. In the main, however, close cultural affiliations were determined by diagnostic artefacts that were found in situ. The built features proved to date from the following periods: the Chalcolithic, the Late Bronze Age, the Hellenistic period, and the Medieval period.

Chalcolithic [ca. 4000 BC]

Feature 5, identified as a pit, was excavated to a depth of 1.4 m below the existed modern ground surface. The width of the floor was 0.6 m. The side walls tapered inwards towards the top to a width of only 0.25 m. The top of this feature was truncated by the modern plough zone. The fill within the pit included ash and charcoal, cattle bones, teeth and horn, and mainly burnished ceramic sherds in the lower part of the excavated area.

The Chalcolithic pottery in the pit consisted of body sherds from several different vessels. The bases were flat and the side walls were convex. These incomplete pots displayed diagnostic characteristics of the period, such as a coarse fabric with a mixture of sand and two or three layers typical of handmade vessels with a biscuit that was unevenly fired. The pots were brown, brown-reddish, grey, in some cases with a blackish interior. The surface of the pots could be either plain or burnished.

Late Bronze Age (ca. 900 BC)

Two pits and one oven were assigned to this period. Pit 8 was recorded as a flat-bottomed feature that had been cut into the ground to a depth of 1.05 m below the existed modern ground surface. The maximum width measured 1.15 m. The fill within the pit included ash and charcoal along with poorly preserved bones and teeth from cattle and goat/sheep. Burnished ceramic sherds diagnostic of the Late Bronze Age and an obsidian flake were also recovered from the pit.

Pit 13 was flat-bottomed and had straight walls. The maximum width was 0.9 m and the extant depth measured ca. 1 m. The fill consisted of ash and charcoal, with burnished ceramic sherds diagnostic of the Late Bronze Age.

The sub-rectangular base of an oven was made from three courses of thick clay slabs, overlaid with two courses of potsherds embedded in clay and surrounded

with one course of unmodified stones. The portion of the oven that still survived was 1.4 m in length and 0.8 m in width. Numerous potsherds were used as construction material together with stone and clay.

The Late Bronze Age pottery included such forms as jars, jugs, and stemmed dishes. The coarse ware pottery varied in surface and fabric colour from black to brown and grey. It was limited in decoration, sometimes displaying a burnished surface and more rarely, incised bands. A single blank obsidian flake came from this context.

Hellenistic Period [ca. 300 BC - ca. 100 AD]

Finds of Hellenistic date were well represented at the site. They included seven cist burials, one jar burial, six pits, and one oven. Cist 1 was a 1m wide burial located from 0.6m below the modern ground surface. One bronze finger ring, one silver finger ring, and fragments of one pottery vessel were collected together with human skeletal remains from this heavily disturbed burial. A massive bracelet made of tinned bronze was found nearby (Fig. 2). Presumably, the find came from this cist as well.

Cist 2 measured 1.2 m in width and was located at ca. 0.8 m below the modern ground surface. Only the north-west portion was partly intact. Artefacts from this feature included one small ceramic pot with incised decoration, the base of a red-painted ceramic jug, and an almost complete plain jug. No human skeletal remains were observed.

The base of Cist 3 was situated 0.6m below the modern ground surface. One red-painted ceramic sherd was collected from the cist. No human skeletal remains were observed in it.

The remnants of Cist 4 included an upright stone slab. Plain ceramic fragments of one vessel and human skeletal remains were collected from the feature.

Cist 6 appeared to be an intact burial located at 1.1 m below the modern ground surface. It was oriented east to west and measured 0.5 m in height x 1.1 m in length x 0.6 m in width. Materials that were recovered included fragments of human skeletal remains and red-painted ceramic sherds that belonged to a flat based, globular jar.

Cist 7 was recorded in section 1 m below the modern ground surface. The walls were composed of stone slabs that indicated an east to west orientation. The cist measured 0.6 m in height, 1 m in length and 0.6 m in width. The contents included articulated human skeletal remains as well as plain and burnished ceramic sherds.

Cist 14 was an intact burial that was oriented on a northeast to southwest axis (Fig. 3). It was located 1 m below the modern ground surface and measured 0.6 m in height x 1.3 m in length x 1 m in width. Post-cranial human skeletal materials were recovered, as well as the tip of an iron pin and a fragment of an iron bracelet.

Feature 17 was identified as an oval, flat based, jar burial. The jar was sunk vertically into the ground to a depth of 1.2 m. It had a base diameter of 0.20 metres. Instead of human skeletal remains the jar contained the complete skeleton of a domestic dog – something which might suggest the presence of a cenotaph. The cause of the dog's death was not determined during analysis; however dental morphology indicates that the age at the time of death was between 1.5 and 2 years. The cranial morphology is similar to that of a modern Caucasian mountain dog such as is common in present-day Georgia, although the cranial and post-cranial elements are smaller than is presently normal for this breed. The artefacts that were recovered from the jar burial included three ground-stone tools and Hellenistic buff, bur-

nished, and red painted potsherds and a single fragment of red painted tile. The neck of the jar was characterized by incised decoration and a single band in relief as well as by red-painted vertical and horizontal stripes (Fig. 4).

Pit 9 was excavated into ground to a depth of 1.3m, and measured 1.3 m in width, 1 m in height and it narrowed toward the top. The fill included ash and charcoal, plain and red painted pottery sherds, as well as cattle, sheep, and pig bones, which were recovered from the lower portion of the pit.

Pit 10 was a large pear-shaped pit recorded as 1.1 m in height. The base of the pit measured 1.3 m in width. Much of the fill consisted of ash and charcoal. A tooth and the mandible of a domesticated piglet were also recovered from the lower portion of the pit, as well as two fragments of a land turtle shell and buff and brown painted ceramics.

Pit 11 was also a large pear-shaped feature excavated to a depth of 1.4 m below the modern ground surface. It was 1 m in height. The diameter of the base measured 1.9 m. Plain and burnished ceramic fragments were recovered from the middle portion of the pit and three large unmodified stones from the lower part.

Pit 12 was a large pear-shaped feature excavated to a depth of 1.3 m below the modern ground surface. The base of the pit measured 2 m in diameter and the side walls survived to a height of 1m. The fill consisted of ash and charcoal, plain, burnished, and painted potsherds and a hearth fragment.

Pit 18 was a large pear-shaped feature excavated to 2.4 m below the modern ground surface. The pit measured 0.9 m in height and was 2 m in width. The fill included ash and charcoal, as well as plain, burnished and painted ceramic fragments.

Pit 20 was a straight-walled feature that descended to 1.9 m below the modern ground surface. The diameter at the base measured 1.5 m. The fill consisted of ash and charcoal layers. Potsherds from the pit were plain as well as burnished and were sometimes decorated with red paint and relief ornaments.

The intact portion of oven comprised the southeast corner, which consisted of one course of stones and two courses of clay slabs within ceramic fragments matrix. Extant dimensions measured 2 m lengths X 1 m width.

The shapes of the Hellenistic pottery varied from large household pots and jars to relatively diminutive tableware such as handled cups. They were buff, grey, or blackish in colour. Some pots such as jars were decorated with relief and grooved bands around the neck. Brown and red slip or paint predominated among the various decorative techniques. Vessels were characterized by well-refined clay. Household tools of stone were restricted to grinding stones and a single mortar. A limited quantity of Hellenistic jewellery included bracelets and finger rings made of silver, bronze, and iron.

Medieval Period (ca. 500-600 AD)

A single pit burial represented early medieval activity at the site of Samshvilde. Feature 21, located 0.95 m below the modern ground surface, was identified as a pit burial that measured 0.5 m in height x 1.9 m in length x 1.5 m in width. The burial contained poorly preserved human bones and fragments of a single plain pottery vessel.

Scattered medieval sherds were also found on the site. They attested to the presence of jars, jugs, and lids. The fabric was refined, single layered, and reddish. The

pottery of this date mainly consisted of plain wares, although certain of the sherds displayed rope ornaments in relief, as well as grooved and incised bands.

Indeterminate Features

Feature 15 appeared as a soil anomaly in an exposed section at a depth of 2 m below the modern ground surface. In size this feature measured 1.1 m in height and 3 m in width. Artefacts were not observed during a visual inspection of the section; however ceramics diagnostic of the Trialeti culture were recovered not far from the lowest level of the feature. These consisted of a few black burnished coarse ware sherds with a buff interior that were decorated with herringbone incisions and a swastika stamped ornament that apparently came from a single large vessel (Fig. 5.a 5.b). Vessels of this kind may be dated to ca. 1800 BC - 1600 BC [Gogadze 1972:39-43, 95].

Feature 16, located at 0.8 m below the modern ground surface, appeared to be a pit, which measured 0.3 m in height x 0.5 m in width. The feature contained a bovine skull and a mandible, but no artefacts were in evidence.

Altogether, 688 artefacts were recovered from the site, among them 679 pieces of pottery, four stone tools, and five metal objects; 654 objects came from archaeological contexts, and 34, or 5% of the total, were chance finds. The pottery - the dominant material from the site - was attributed to an appropriate period on the basis of fabric and decoration. The result is that five cultural periods were represented, in all, at the site. The artefacts that were attributed to four different time periods - Chalcolithic, Late Bronze Age, Hellenistic, and Medieval were identified within the built features. The potsherds that were assigned to the Trialeti culture were found out of context.

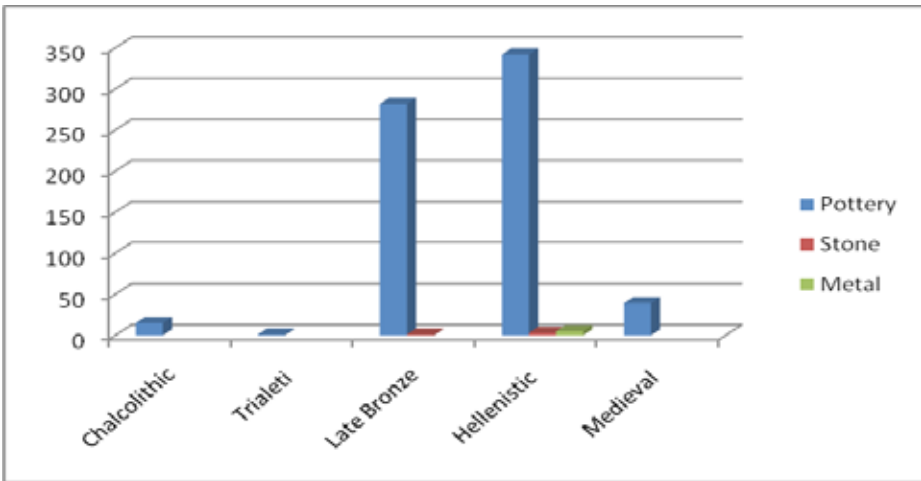

Chart 1. Artefacts from the site of Samshvilde classified by cultural affiliation and material

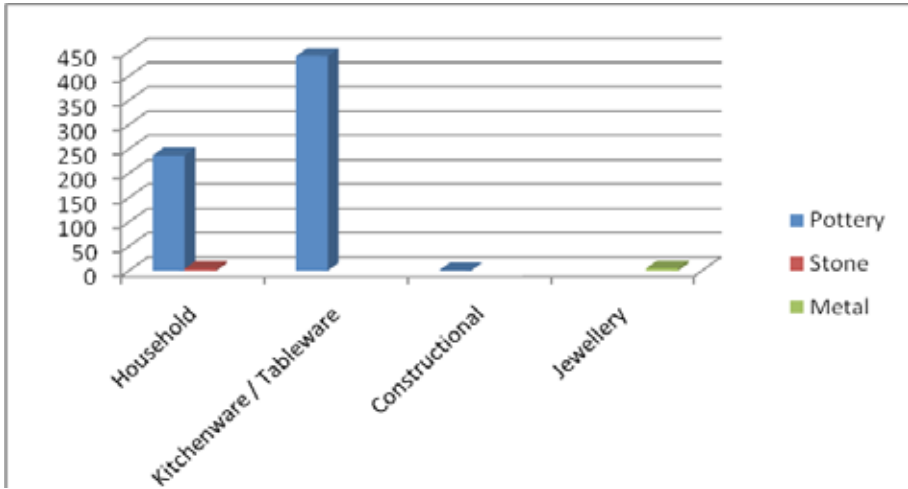

Chart 2. Artefacts from the site of Samshvilde classified by function and material

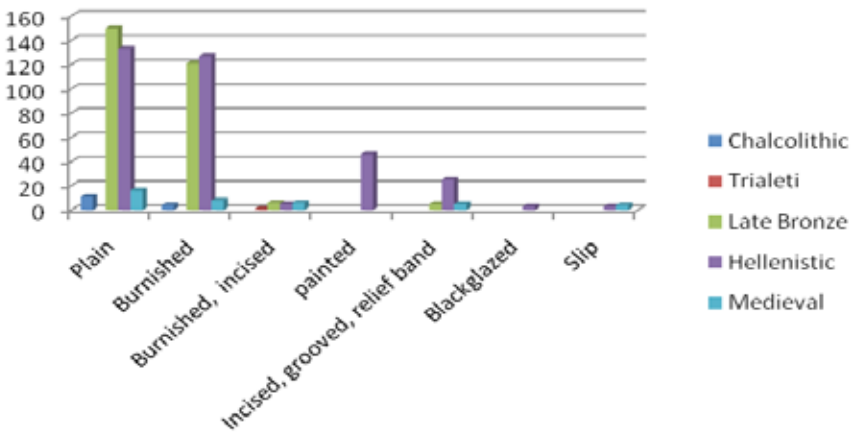

Chart 3. Pottery from the site of Samshvilde classified by cultural affiliation and decoration

Human skeletal materials and ecofacts were collected from the site as well. The human remains were badly damaged. The animal remains that were recovered from the various features included the bones of many mammals and one reptile. Cultivated and also wild plant species were identified in soil samples collected for ethnobotanical analysis. Soft wheat grains were identified in samples from features related to the Chalcolithic, Late Bronze Age, and Hellenistic periods. Two-grained cereals, grape pips, lentils, and husk-grained barleys were also collected from features of Hellenistic date. Carbonized millet grains constituted the majority of botanicals,

identified in 50 percent of the samples. All of them were associated with the Hellenistic period. Agrimony, blue bugle, red goosefoot, green strawberry, heliotrope and other 15 wild species made up the spectrum of wild plants.

The Samshvilde site was located on a strikingly varied landscape. In particular, the southern slope of this locality was occupied for a long time. The successive introduction of new features over time caused many disturbances. The modern construction works also caused instability. As a result the exposed occupation layers were not intact and the stratigraphy of the site suffered accordingly.

Discussion

The limited range of features and artefacts identified at the site of Samshvilde does not provide enough evidence to offer a comprehensive analysis of each of the separate, recognised periods. However, research themes related to cultural continuity can be profitably explored. The earliest human activity at the Samshvilde site begins in the Chalcolithic period. Two different stages of the Chalcolithic period - the Shulaveri-Shomu-Tepe and the Sioni have been recognized in east Georgia [Menabde... 1981:26-33; Djaparidze 2006:260-274]. For a number of so far not determined reasons the Shulaveri-Shomu-Tepe culture came to an end in the first half of the fourth millennium BC. However, the Sioni culture continued existence until the gradual emergence of the Kura-Araxes culture. There are several conflicting interpretations about how the Kura-Araxes culture began and developed [Kuftin 1941; Djaparidze 1976; Kushnareva... 1970:60-94, 173-183; Kiguradze 1976; Kushnareva 1993:51-92]. After the identification of the Sioni culture the notion was introduced that the earliest stages of the Kura-Araxes culture could be traced back to Chalcolithic times [Kiguradze 1998:19-20; Kiguradze... 2003:38-48]. The discovery of the early agricultural settlement of Sioni in the Marneuli district of southeastern Kvemo Kartli soon allowed archaeologists to distinguish a separate Sioni culture from the Shulaveri-Shomu-Tepe culture [Menabde ... 1981]. Eventually a wide network of Sioni sites came to be identified throughout east Transcaucasia. Settlements of the Sioni culture were also discovered in different contexts. Sometimes they consisted of a thin, single layer of occupation. In other cases a Shulaveri-Shomu-Tepe occupation was overlaid by a Sioni occupation or a Sioni settlement was covered by strata of the Kura-Araxes culture [Kiguradze 1998:19]. In the end radiocarbon dates obtained from eastern Transcaucasia revealed that the Sioni culture could be dated to between 4200 BC and 3500 BC. Subsequently, it became relatively clear that the Kura-Araxes culture had evolved out of the Sioni culture [Kiguradze 1998].

At the present time, Samshvilde I, Tetristsqaro A, Khizanaant Gora E are among the occupation layers that can be attributed to the earliest stage of the development of the Kura-Araxes culture in Georgia. This attribution was mainly determined on the basis of ceramic evidence, in which certain ceramic shapes (flat bottom, straight and plain rim), methods of firing (two or three layer fabric), and characteristic burnished surfaces, all contributed to the definition of a consistent corpus.

Pottery from the Chalcolithic pit at the site of Samshvilde as well as from contemporaneous pits, excavated in the close vicinity of the pipeline projects, have all displayed elements typical to Chalcolithic pottery in terms of shape, clay texture, firing techniques, colour and ornamentation in the form of burnishing and zigzags in relief (Fig. 6). These pottery assemblages can be grouped in broad terms as Chalcolithic

pottery of Samshvilde. This group of pottery is close to relate to the Sioni culture, in particular to the latest stage of Sioni-Tsopi culture on the basis of its characteristics. In many ways indeed, this pottery could also be viewed as representative of Kura-Araxes culture. On the basis of texture, fabric, and colour the earliest Kura-Araxes pottery is, in fact, almost identical to the latest forms of Chalcolithic pottery. Only the decoration in the form of zigzags in relief could not be evidenced anymore on the surface of Kura-Araxes pottery. The pottery that dates to the earliest stages of Kura-Araxes culture shows a correlation between Chalcolithic and Early Bronze Age. This is well demonstrated by Samshvilde pottery and is getting especially clear that there are traces of continuous connections between these two prehistoric cultures. Accordingly, the idea that the region of Kvemo Kartli might be one of the places where the Kura-Araxes Culture emerged gaining increasing support.

Kvemo Kartli was one of the main centres of development for not only the Chalcolithic and Kura-Araxes cultures but also for the Trialeti culture. One of the characteristic types of pottery decoration of the Trialeti culture (in which incised hering-bone design are combined with burnished surfaces) was found on fragments of black burnished pottery that were discovered out of context at the Samshvilde site. Although the Trialeti potsherds in question were chance finds, it is clear that they did not come from a kurgan. That is to say that there is no evidence for a Trialeti kurgan at the site or anywhere else in its vicinity. Moreover, they were found adjacent to Feature 15, near the base of this quite deeply buried element. The shape and function of Feature 15 could not be closely defined, but in section it consisted of a rectangular formation that could be related to the presence of a mud hut. On the other hand, no settlements of this culture have been found so far. The Trialeti culture is only known from kurgans. It is recognized that the discovery of these sherds alone, adjacent to remains of a proposed mud hut, does not necessarily confirm the existence of a settlement. However, it would be seem worth drawing attention to this finding, which, in the light of future discoveries may yet take on greater value when seen in a wider context.

A number of pits dated to the Chalcolithic, the Late Bronze Age and the Hellenistic period represented domestic activity at the Samshvilde site. The use of pits in settlements for the storage of crops or other products, as well as for ceremonial purposes is well documented over a long period from the Chalcolithic until late medieval times. The diverse function of pits was well attested at the early Bronze Age settlement of Grmakhevistavi in Kvemo Kartli [Mirtskhulava... 1978:13]. One of them yielded human remains. In this case the pit was apparently reused for burial purposes. The use of pits is particularly widespread in the Chalcolithic and the Bronze Age. Within this time range various pits are known to have contained animal bones, broken pots or hearth fragments together with ash and charcoal fills. They often regarded to have served as the domestic rubbish dump of a given settlement. Several pear-shaped and flat-bottomed pits were excavated at the Kura-Araxes settlement of Badaani in northeastern Georgia [Mirtskhulava 2008:105]. These pits revealed a wide variety of deposits: potsherds, hearth fragments, household stone tools, bronze spiral ornaments, fragments of plaster, animal bones, some of which were worked, and ash and charcoal layers. The interior of some of the pits also revealed traces of fire. The pottery of such pits included variously sized household items including pots, jars, sieves, bowls, and hearth fragments. The household tools included a grinding stone, a sharpening stone, and a stone sickle blade. Animal remains were represent-

ed by the bones of cattle, sheep and goat. One pit is worthy of special mention since it was found to contain almost one hundred burnt sheep anklebones (astragali) in the lowest level with six higher layers of ash and pottery fragments, separated by bands of clay. Two fragments from the same pot were recovered from two different layers, i.e. from the second and the sixth layers, which stood 60 cm from apart each other. Pits with stratified deposits of a similar kind are also known from Early Bronze Age settlements at Jinvali in north Georgia [Ramishvili... 1982:106] and at Mchadijvari in east Georgia [Tsitlanadze 2008:186]. The practice of filling pits gradually in this manner illustrates the existence of certain well established rituals, which would appear to have been common among the population of eastern and northern Georgia in the Early Bronze Age.

The pits at Samshvilde were not filled in quite such a structured manner. They comprised mixed fills of potsherds, animal bones, ash, and charcoal. It appears, in short, that such mixed materials could either be deposited in a selected pit at one and the same moment or over an extended period of time. Never the less the excavated record still seems to reflect the existence of some kind of ritual: a ritual in which the remains of sacrificed animals as well as tools and parts of household vessels appeared to have counted as sacred elements. The process of placing these objects in close proximity to dwellings, in purpose-built pits, was presumably one part of a complex ritual process.

The exact location of the pits in relation to adjacent dwellings could not be determined at Samshvilde. But from evidence from other sites of various periods in Georgia, we know that pits were often cited close to dwellings, even if there is not enough evidence to speak of systematic patterns of distribution. With reference to the materials consigned to the pits, and to the ways in which such materials were organized within the pits, we can presume that such pits were mainly used for ceremonial purposes. Indeed, the fact that pits of this kind continued to be used over a long span of a time indicates that their significance was considerable. In sum, the site of Samshvilde helps to suggest the pits were an important element within many settlements and their distribution could have conformed to a long-continuing tradition that lasted from Chalcolithic times to the Hellenistic period.

Certain floors of both Late Bronze Age and Hellenistic date appear to have been the floors of bread ovens. They had a rectangular shape and were constructed of similar building materials. Only slight modification in construction style was evidenced (Fig. 7). The bread ovens constructed of clay slabs, stones, and potsherds are known from various archaeological sites in the Shida Kartli district [Muskhelishvili 1978:89; Davlianidze... 1993:17]. It could be mentioned as well that similar construction materials and probably similar techniques of construction were used to build a number of ceremonial hearths at the Late Bronze Age site of Natsargora in modern South Ossetia [Gobjishvili 1951: 246, 255-256]. The bread ovens at this latter site were placed inside dwellings and mainly consisted of three components: an oven, a fire chamber and an ash pit, all of which were linked to each other by connecting pipes. The floors of the fire chambers of such ovens were constructed of interlaced clay slabs and potsherds – materials that were designed to retain heat for a long period of time. The upper parts of such ovens appeared to have been rounded. In certain cases small rectangular clay structures with a ventilation hole on the upper surface were added to the fire chamber. Occasionally, bread ovens were constructed outdoors rather than indoors [Davlianidze... 1993: 25-28]. The bases of the ovens at

Samshvilde displayed similar elements. The courses of stones that surrounded the flat bases of the ovens at Samshvilde no doubt served to support the missing upper structures of such features. For the moment, however, it is still impossible to tell if the ovens at Samshvilde were erected inside dwellings or outdoors.

The bread ovens built in a similar way were evidenced at archaeological sites located in Kvemo and Shida Kartli. The custom of bread oven arrangement inside the dwellings was the same as well. Apparently it spread within these two regions and did not reach other part of eastern Georgia, Kakheti bounding from east. In Kakheti, in the basin of Ior-Alazani rivers, is proved totally different practice of “tone” arrangement outdoors in clay plastered pits [Pitskhelauri 1973: 54]. Interestingly enough, the Late Bronze Age and Hellenistic bread ovens at Samshvilde demonstrate a remarkable persistence in their forms and methods of construction. In our view this points to enduring elements of local cultural continuity, whether or not genetic connections might also be postulated.

An abundance of cultural heritage monuments situated within a one kilometre radius of the site of Samshvilde illustrates the degree to which this area has so often attracted human habitation. Apart from a neighbouring Early Bronze Age settlement and cemetery, we know of a medieval church, settlement, cemetery, and the presence of an effective system of drainage. In an eleventh century chronicle the area of Samshvilde is described as a vibrant administrative unit of east Georgia that was actively involved in political life and in the military campaigns of the day [The Life of Kartli 18-19, 27, 33]. Moreover, the site proved good conditions for the preservation of both floral and faunal remains and the idea was strengthened by the results of paleozoological and ethnobotanical analysis, which consistently showed a variety of domesticated animals and the use of both cultivated and wild plants in the local diet, all indicative of an intense and continuous rural economy. To judge from the just-recovered archaeological record, this flourishing locality of medieval Georgia also had a long, not insignificant past – a past that was clearly of some note in the Hellenistic period and was also not without interest in each of the preceding periods that have found some notice in this report.

Acknowledgments

The present excavations and associated laboratory analyses were supported by the BTC/SCP Pipelines Company. Special thanks for help and assistance is extended to the BTC/SCP Pipelines Company. My grateful thanks are also due to Professor David Stronach for his insights and for correcting my English.

Bibliography

- Davlianidze... 1993:** Revaz Davlianidze, Vazha Sadradze. Narekvavis namosakhlari da samarovani, Metsniereba, Tbilisi, 1993 (in Georg.).
- Gobejishvili 1951:** Germane Gobejishvili. “Staliniris natsargora” Mimomkhilveli 2, Sakartvelos SSR, Metsnierebata, Tbilisi, 1951 (in Georg.).
- Gogadze 1972:** Elguja Gogadze. Trialetis qorganuli kulturis periodizatsia da genezisi, Metsniereba, Tbilisi, 1972 (in Georg.).

- Japaridze 1976:** Otar Japaridze. Kartvel tomta etnikuri istoriis sakitkhisatvis, TSU Press, Tbilisi, 1976 (in Georg.).
- Japaridze 2006:** Otar Japaridze. Kartveli eris etnogenezis sataveebtan, Artanuji, Tbilisi, 2006 (in Georg.).
- Kharadze 2000:** Koba Kharadze. "Kvemo Kartli", Geography of Georgia, Part I, Metsniereba, Tbilisi, 2000 (in Georg.).
- Kiguradze 1976:** Tamaz Kiguradze. Aghmosavlet amierkavkasiis adresamitsatmokmedo kulturis periodizatsia, Metsniereba, Tbilisi, 1976 (in Georg.).
- Kiguradze 1998:** Tamaz Kiguradze. "Eneolitidan adrebrinjaoze gardamavali periodi agmosavlet amierkavkasiashi", Kavkasiis Arkeologiuri Konperentsia 1, Tbilisi, 1998, Tbilisi, 1998 in Georg.).
- Kiguradze... 2003:** Tamaz Kiguradze. Antonio Sagona, "On the Origins of the Kura-Araxes C Cultural Complex" Archaeology In The Borderlands, Investigations In Caucasia And B Beyond, Monograph 47, edited by Adam T. Smith and Karen S. Rubinson Cotsen Institute of Archaeology, Univeristy of California, Los Angeles, 2003.
- Kuftin 1941:** Boris Kuftin. "O drevneishikh kornyakh Gruzinkoi kulturi na Kavkaze po dannim arkheologii" Vestnik gosudarstvennogo muzeya Gruzii Tom 12-v, Tbilisi, 1941 (in Russian).
- Kushnareva... 1970:** Karina Kushnareva, Taniel Chubinishvili. Drevnie kulturi yuzhnogo Kavkaza, Nauka, Leningrad, 1970 (in Russian).
- Kushnareva 1993:** Karina Kushnareva, Yujnii Kavkaz v IX-II tisjacheteletii do n.e., Tsentr "Peterburgskogo Vostokovedenie", Sankt-Peterburg, 1993 (in Russian).
- Menabde... 1981:** Medea Menabde, Tamaz Kiguradze, Sionis arkeologiuri dzeglebi, Metsniereba, Tbilisi, 1981 (in Georg.).
- Mirtskhulava...1978:** Guram Mirtskhulava, Kakha Kakhiani, Gela Gobejishvili, "Kratkii otchet Ghrmakhevistavskoi arkheologicheskoi ekspeditii", Polevie Arkheologicheskie Issledovanya v 1975 godu, Metsniereba, Tbilisi, 1978 (in Russian).
- Mirtskhulava 2008:** Guram Mirtskhulava, "The badaani Settlement", Ancient Near Eastern Studies, Supplement 19, Archaeology in Southern Caucasus: Perspectives From Georgia, edited by Antonio Sagona and Mikheil Abramishvili, Peeters, Leuven-Paris-Dudley, MA , 2008.
- Muskhelishvili 1978:** David Muskhelishvili, Khovles namosaxlaris arkeologiuri masala, Metsniereba, Tbilisi, 1978 (in Georg.).
- Pitskhelauri 1973:** Konstantine Pitskhelauri, Aghmosavlet sakartvelos tomta istoriis dziritadi problemebi, Metsniereba, Tbilisi, 1973 (in Georg.).
- Ramishvili 1982:** Ramin Ramishvili, Besarion Djorbenadze, "Zhinvalskaya ekspeditsiya", Polevie Arkheologicheskie Issledovanya v 1979 gody, Metsniereba, Tbilisi, 1982 (in Russian).
- Tsitlanadze 2008:** Leila Tsitlanadze, "Mchadijvaris Gora", Ancient Near Eastern Studies, Supplement 19, Archaeology in Southern Caucasus: Perspectives From Georgia, edited by Antonio Sagona and Mikheil Abramishvili, Peeters, Leuven-Paris-Dudley, MA , 2008.